

СЪВРЕМЕННО СЪСТОЯНИЕ И ОСНОВНИ ПРОБЛЕМИ НА МЕДИЦИНСКАТА ГЕОГРАФИЯ В БЪЛГАРИЯ

Йор. Наумов

В своето многовековно развитие науката е натрупала обилен фактически материал за влиянието на географската среда върху здравето на човека. В тази среда той се ражда, живее, труди се, намира се с нея в постоянна взаимосвързка.

Още в дълбока древност е съществувало разчленение на територията на здравословни и нездравословни местности. В трудовете на Хипократ се говори за болести в зависимост от неблагоприятното въздействие на въздуха, водата или обстановката в дадено място. В много исторически паметници по нашите земи се изтъкват лечебните свойства на някои минерални извори, където се изграждат т. нар. «асклепиони».

Тази зависимост на живота и здравето на човека от местните особености на географската среда е отразена и в трудовете на Ф. Енгелс, който пише: «Между отделните страни, области и даже местности винаги ще съществуват известни неравенства в жизнените условия, които може да се сведат до минимум, но никога няма да се удаде да бъдат напълно отстранени. Обитателите на планините ще живеят в други условия от жителите на равнините» [9].

Специални научни трудове по медицинска география се появяват в средата на XVIII в. Те носят преимуществено описателен характер и се отнасят до особеностите на определена територия във връзка с влиянието на факторите на външната среда върху здравето на населението, на възникването и разпространението на заболяванията. Същевременно в тях се третира въпроси за медико-географските изследвания от теоретично и методично естество. В навечерието на XIX в. медицинската география започва да се обособява като самостоятелен научен отрасъл [7]. По-нататъшното развитие на медицинската география, както и на другите отрасли на науката, върви неравномерно в зависимост от редица предпоставки и от нуждите на даден период.

В последните няколко десетилетия интересът към медико-географските изследвания се повиши. В много страни се извършват разгърнати медикогеографски изследвания, което е във връзка със съвременния научно-технически прогрес, практическите нужди на икономиката и

по-целесъобразната организация на здравеопазването. В резултат на това на преден план изпъква необходимостта от изясняването на теоретическите и методическите основи на тази научна област.

Много видни представители на медицинската география я определят като наука, изучаваща взаимовръзката между болестите и външните фактори, а така също и закономерностите на географското им разпространение (Мей, Мамияма-Сакамото, Роденвалд и др.). По-широки задачи поставят пред медицинската география учените, които считат, че тя не следва да се ограничава само с изучаването на тези взаимовръзки и географията на болестите, но и с влиянието на външната среда на здравето в цялост (А. А. Шошин, Е. И. Игнатов и др.). Такова разбиране е доминиращо в съвременната светска медицинска география.

Последното определение на медицинската география съответствува по-пълно на нуждите на социалистическото строителство, когато се поставят за разрешаване такива актуални проблеми като рязко снижаване и изкореняване на болестите, максимално съхраняване и укрепване на здравето, увеличаване продължителността на живота, създаване на оптимални условия за живот, труд и почивка на хората.

Когато се говори за медикогеографски изследвания, следва да се има пред вид една по-широка програма, която включва в себе си както географските направления (аспекти) на редица медицински дисциплини (географска физиология, географска хигиена, географска патология, епидемиологическа география и т. н.), така и специалните медикогеографски проучвания, предмет на медицинската география като отделна научна дисциплина. Поради това едва ли е възприемчиво определението, че медицинската география представлява сбор от географските направления на отделните медицински дисциплини.

Медицинската география представлява обособила се гранична между медицината и географията научна дисциплина със свой предмет, съдържание и методика на изследване. Въпросът обаче за нейния предмет е дискуссионен. Независимо от това все по-широко се възприема определението, че тя изучава особеностите (свойствата) на географската среда с цел опознаване закономерностите на нейното съвкупно положително или отрицателно влияние върху здравето на населението. Под географска среда се разбират природните и социално-икономическите (икономико-географски и медико-санитарни) условия с присъщите им основни елементи.

Към изследване на географската среда във връзка със здравето на населението се подхожда различно. Много медицински дисциплини проучват влиянието на географските фактори от гледна точка на своя предмет и с помощта на специфичните си методики. Например географската физиология разглежда особеностите във влиянието на географската среда върху физиологичните функции на организма, географската хигиена извършва хигиенна оценка на географските фактори, географска-

та патология изучава патофизиологичните и патоанатомичните изменения в организма в различни географски условия, епидемическата география — географското разпространение на епидемичните и паразитните болести, клиничните дисциплини — особеностите в разпространението, протичането и лечението на отделните соматични заболявания и т. н. [6].

Тези изследвания обаче се извършват обикновено откъснато, без тесен контакт с представителите на различните географски и биологични дисциплини, при ограничено използване на съвременни картографски методики. Необходимо е те да бъдат поставени на по-широка географска основа.

Медицинската география като научна дисциплина проучва особеностите на отделните компоненти на географската среда, на природните и териториално-производствените комплекси с цел да даде медикогеографска оценка на тяхното съвкупно влияние върху здравето на населението и да поскаже ролята им в географското разпространение на болестите.

Във връзка с това заслужава да се изложат накратко насоките на тези изследвания. Медикогеографско изучаване на отделните компоненти на природните и социално-икономическите условия е целесъобразно да се извършва към различните типове от географската им диференциация. Медикогеографското изучаване на природните и производствено-териториалните комплекси дава възможност да се извърши местно-териториално райониране и да се разработват медикогеографски прогнози за териториите с интензивно концентриране на промишленост и население, предопределящи чувствителни изменения във външната среда. Медикогеографското изучаване на конкретни територии (административно-териториални единици, страната в цялост, съседни и други страни) има непосредствено значение за планиране на оздравителни мероприятия и рационалната организация за здравеопазването. Разкриването на общите закономерности в географското разпространение на болестите и определянето на техните ареали (или т. нар. предпоставки за заболяване) са съществена задача пред медицинската география.

Интересът към медикогеографските изследвания у нас чувствително нарасна особено през последните 10—15 години. Редица медицински дисциплини навлязоха по един или друг начин в изследвания на особеностите и влиянието на географските фактори върху здравето на човека. Това се наложи както от развитието на науката, така и от необходимостта да се решават много практически нужди на социалистическото развитие.

Медикогеографският подход се прилага в изучаването на различни физиологични и патологични явления, като някои звена получиха значителни резултати (в географското разпространение на ендемичната гушавост, ендемичната флуороза и зъбния кариес, инфекциозните и паразитните заболявания, в изучаването на храненето на българския народ във

връзка с особеностите на някои природни и социално-икономически фактори, в изучаване санаторно-курортните ресурси на страната и пр.); по-ограничено в географски план насочват усилия хигиенните дисциплини.

Това може да се илюстрира с резултатите от проучванията по разпространението на някои биогеохимични ендемии у нас (ендемична гущавост, флуороза), които показват прикрепянето на ендемичните огнища в райони към определени местности — нископланинските ландшафти, в полосите с повече находища от минерални източници, богати на флуор и т. н. (Ив. Пенчев и др., Т. Бурков). Комплексното изясняване на особеностите на тези местности, явяващите предпоставки за ендемиите, се намира в своя начален стадий.

Или да вземем разпространението на злокачествените новообразувания, в частност на белодробния рак. Стойности, по-висши от средните показатели за страната, се разкриват предимно в скръзите, заети от промишлените агломерации и райони. Подобни примери могат да се дадат из областта на инфекциозната заболяемост, хигиенното състояние на външната среда, санаторно-курортното дело и т. н.

Понастоящем се поставя началото на типични съвременни медикогеографски изследвания. В ход са работи по медикогеографска характеристика на страната. В начален стадий се намират медикогеографските проучвания на природните и териториално-производствените комплекси — ландшафти, промишлени агломерации и други таксономични единици на географската среда. Разработва се непосредствена перспектива за комплексно медикогеографско изследване на нашата територия.

В тази връзка интерес представлява и въпросът за изясняване и усвояване на съвременните методики за медикогеографски изследвания.

В миналото при медикогеографските изследвания се е използвал преимуществено методът за наблюдение и описание на разглежданото явление към определена територия. Понастоящем се осъществява бързо развитие на методите на тези изследвания. Те трябва да подпомогнат конкретното изучаване на определени взаимовръзки между географските фактори и здравето на населението. Тези връзки при това са многообразни и сложни.

А. А. Ш о ш и н препоръчва три основни метода [7].

1. Медикогеографско описание. Този метод се състои в събиране, систематизиране и обобщаване на различни първични материали, характеризиращи отделните елементи на природните и социално-икономическите фактори на конкретна местност, техния анализ и оценка на възможното им комплексно влияние върху здравето на населението.

При този метод широко се използва статистическият анализ на данните от физиологичната, хигиенната, патологичната и епидемиологичната оценка на изучаваните фактори.

2. Картографски анализ. Специалните медикогеографски карти показват за съществуващите в един или друг случай взаимовръзки меж-

ду природните и социално-икономическите фактори и различни явления, характеризиращи здравето на населението.

През последните години този метод получи чувствително развитие и широко приложение. Съставиха се за пръв път в Съветския съюз редица оригинални медикогеографски карти.

Понякога медицинската картография се определя като направление при медикогеографските изследвания. По-правилно е тя да се разбира като основен съвременен метод при тези изследвания.

На всеки етап следва да се извършва картографиране на получените данни. Сами по себе си картите служат като средство на изследване [5].

3. Непосредствено изучаване на местността (полеви и стационарни изследвания), което може да се изрази в провеждането на специални медицински прегледи на населението, разузнавания, комплексни експедиции и т. н.

Тези три основни метода не са единствени и обикновено се използват комбинирано. Най-дълга история има първият метод, а другите два добиват все по-съществено значение за задълбочаване на медикогеографските изследвания и поставянето им на съвременна научна основа. Освен това първостепенно значение имат при тях методът на статистическия анализ, социалнохигиенните проучвания и др.

Медикогеографските изследвания поради своя ограничен и комплексен характер изискват много добра организация. Необходимо е да се съчетаят усилията на много специалисти из областта на медицинските, географските и биологическите науки. Това налага целесъобразна координация между ведомства и научни заведения. Немалка роля в това отношение ще изиграе създаденият научно-обществен орган — секция по медицинска география, чието развитие в самостоятелно научно дружество в Съюза на научните медицински дружества е предстоящо.* То ще изиграе несъмнено положителна роля за популяризиране сред нашата научна общественост на значението на медикогеографските изследвания, теоретичните и методичните основи на медицинската география, резултатите от конкретните медикогеографски проучвания и т. н. Работата му следва да протича в постоянна и непосредствена връзка с Българското географско дружество.

Съществен въпрос в областта на медицинската география сега е реализиране на подготовката на заинтересуваните кадри. В ИСУЛ се изнасят вече отделни лекции по медицинска география пред някои специалисти. Предстои да се пристъпи към провеждането на отделни курсове за специалисти, занимаващи се с медикогеографски проучвания. Подготовката на специалисти по медицинска география следва да се осъществява по пътя на аспирантурата. Необходимо е да се обсъди въпросът за подготовката на студентите по география и медицина по примера и опита на някои факултети в СССР.

* Републиканското научно медицинско дружество по медицинска география е вече създадено (бел. автора).

В заключение може да се набележат някои предстоящи основни задачи:

1. Да се извърши цялостна оценка на досегашните медикогеографски изследвания у нас и да се набележат по-нататъшните перспективи. Съществена роля в това отношение може да изиграе планираната на 8 и 9 октомври 1970 г. първа национална конференция по медицинска география.

2. Да се осигури поставянето на медикогеографските проучвания у нас на широка географска основа; за тази цел е необходимо по-тясно взаимодействие между медиците и географите, а също така «превъоръжаване» на работещите в областта на медицинската география със съвременните медикогеографски методики.

3. Да се пристъпи към организиране на комплексни медикогеографски проучвания на нашата територия. За тази цел е необходимо да се създаде единна програма и щатно научноизследователско звено по медицинска география. Последното ще разработва и внедрява теоретичните и методичните въпроси на медикогеографските изследвания и ще подготви предпоставките за създаване в бъдеще на специален медикогеографски атлас на нашата страна.

4. Да се разработи цялостен план и програма за подготовка на кадри за целите на медикогеографските проучвания.

Тези задачи сами по себе си представляват една непосредствена обща перспектива за развитието на медицинската география в България. Тя може да бъде разработена и реализирана само при съвместни усилия на медици, географи и биолози. Не случайно някои видни представители на съвременната медицинска география утвърждават, че тя разкрива пред географията човека, а пред медицината окръжаващата го външна среда.

ЛИТЕРАТУРА

1. А в ц ы н , А . П . — О соотношении между медицинской географией и географической патологией, сб. Медицинская география, Иркутск, 1964.
2. И г н а т ь е в , Е . И . , В . К . С и м о н о в и ч — Основные направления медико-географического картографирования СССР, Доклады отделений и комиссий Географического общества СССР, Ленинград, 1968.
3. И г н а т ь е в , Е . И . — Принципы и методы медико-географического изучения природных компонентов географической среды, сб. Медицинская география, Иркутск, 1964.
4. Н а у м о в , Й . — Медикогеографически изследвания, в. Здр. фронт, бр. 47, 1961.
5. С т а м п , А . А . — География жизни и смерти, М., 1967, стр. 149—156.
6. Ш о ш и н , А . А . — Географическая среда и здоровье населения, Второе научное совещание по проблемам медицинской географии, Ленинград, 1965.
7. Ш о ш и н , А . А . — Основы медицинской географии, М.—Л., 1962.
8. Ш о ш и н , А . А . — Современное состояние и основные задачи медицинской географии, сб. Медицинская география, Иркутск, 1964.

9. Э н г е л с , Ф . — Письмо к Августу Бебелю, Собр. сочинения К. Маркс и Ф. Энгельс, т. 26, М., 1935, стр. 386—387.
10. M a y , I . M . — Medical geography, 1 v; American geography inventory and prospect, Seraense, 1954.
11. R o u q u e t t e , C . — Géographie pathologique et recherche étiologique, Recherche et information en santé publique, t. 22, No. 5, 1967.

PRESENT STATE AND BASIC PROBLEMS OF MEDICAL GEOGRAPHY
IN BULGARIA

Y. Naumov

S u m m a r y

A brief review is made of the development of medical geography as a delimitation field between medicine and geography. The various concepts of its subject, content and methods of investigation are examined. Emphasis is laid on the increased interest in medico-geographic investigations during the last decades in connection with the modern scientific-technical process, the practical needs of economics and the more suitable organization of public health. Information is given on the geographic aspects of various medical disciplines and the directions of investigation of medical geography as an independent scientific field.

There has been an ever increasing interest in medico-geographic investigations also in Bulgaria especially during the last 10—15 years. A number of medical disciplines has been involved in different ways in the investigation of the peculiarities and influence of the geographic factors on the health of man. The medico-geographic approach is applied in the study of various physiological and pathological phenomena, some units having obtained significant results. Typical modern medico-geographic investigations are being initiated.

A discussion is made of some problems of the organization of medicogeographic investigations and the role of the scientific section of medical geography.

In conclusion follows an enumeration of basic forthcoming objectives to be achieved by medical geography in Bulgaria: Preparation of the first national conference of medical geography — 1970; Placing medico-geographic investigations on a modern geographic basis; Organization of complex medico-geographic studies on our territory; Elaboration of a programme for the training of personnel with a view to the objectives of medical geography.

These tasks represent an immediate general perspective for the development of medical geography in Bulgaria. It can be worked out and realized with the combined efforts of medical officers, geographers and biologists.